

İnsan Hakları Aktivizmi ve Sivil İtaatsizlik

Ramazan TEKEŞ

Hatırladığım kadarıyla katıldığım ilk eylem Filistin semalarından Siyonist bombalarının Gazze sokaklarına yağdırdığı ölümlerin ertesi günüydü.¹ Bir aktivistin bir duvara astığı eyleme çağrı afişini görmüş de katılmıştım. Bu benim bir kitleyle yaptığım ilk eylemdi... Ne yaptığımızı anlamaya çalışırken, yüzünde ince bir sırıtma ile elinde bir dövizi göklere doğru tutan biri -çok sonraları utanmış olsam da- istemsiz beni de gülümsetmişti. Dövizde şu yazıyordu: "Ey Hitler, Yahudiler Yine Azdı? Neredesin?" Bilirsiniz insan bazen zamanlı zamansız duygusal patlama yaşar ve çoğu zaman sonunun neye varacağı kestirilemeyen işlere adım atar, öyle bir an olmalı bu an. Duygusal patlamalarımız samimi duygularımız eşliğinde bir soykırımı olumlayabilir, bir başka soykırımı protesto ederken! Bunlar daha önce düşünülmemiş, şimdi söylenmiş sözlerdir... Muhtemelen bu abimiz, İsrail'de başı ve sonu ile bir bütün olarak zulüm organizasyonu olan Siyonistlerin zulmünü bizim gibi protesto eden Yahudilerin de olduğunu, Filistin zulmüne dur demek için panzerin altında can veren Rachel Corrie'nin de Yahudi asıllı olduğunu bilse soykırımı olumlayan böyle bir ifade kullanmazdı, diye düşünüyorum. Zira bir topluluğa olan öfkemizin bizi adaletten alıkoymaması temel ilkelerimizdendir.

Zygmunt Bauman'ın "Modernite ve Holocaust" adlı bir kitabı var. Bu kitabında, modern devlet örgütlenmesi hakkında bize

bazı ilginç şeyler söylüyor. Nazi Devleti'nin soykırım politikasının uygar bir toplumdan sapma olmadığını, aksine uygar toplumların tümünün tıpkı Nazi Almanya'sı gibi olduğundan söz ediyor. Kısaca Baumun'a göre Yahudi soykırımı uygar bir dünyadan ve gittikçe güzele doğru yol alan insan toplumundan bir sapma değil, aksine Holocaust baştan sona modern toplumun ürünüdür. Modern toplumun yarattığı üretim ilişkilerinin, iş bölümünün, bürokrasinin, insanın yabancılaşmasının, akılcılığın, sorunların kişiselleştirilmesinin doğrudan sonucu, kurbanlarını görmeden yok edebilecek, hatta yok etmek için silaha bile gereksinim duymayacak bir toplumun yani teknolojik olarak ileri seviyede bir uygarlığın son noktasıdır.

Baumun'a göre Naziler soykırım için özel bir sistem gerçekleştirmezler. Aksine onlar sadece toplumun örgütlenme biçimi içinde kendilerine ait olan basit rolleri oynamakla yetinirler. Ardından da yine tüm modern devletlerde olduğu gibi yurttaşlardan sadece yasalara uymalarını ve iş bölümü çerçevesinde o güne dek rutinleşen işlerine devam etmelerini ister. Bu anlamıyla Alman toplumu, faşizm ile birlikte radikal bir dönüşüm geçirmez. Sadece günlük yaşamın sadeliğinde her Alman görevini yerine getirmeye devam eder. İşçiler fabrikalarında çalışır, memurlar devletin resmi işini yapar, mühendisler gaz odalarını planlar, makinistler tutsakları kamplara taşır, gardiyanlar onların kaçmasını engeller ve büyük çoğunluğu ile Alman halkı kendi bireysel eylemlerinin sonuçlarından habersiz ya da işle-yişin rutinliğinden doğan kayıtsızlıkla olayları izlemekle yetinir. Basit bir sağlık memuru bile

1] İşbu Tebliğ Mart 2014'de MAZLUMDER İnsan Hakları Okulunda ve Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Gurbunda derste şifahi olarak sunulmuş, deşifre edilerek yazılı metne dönüştürülmüştür.

sadece elindeki “dezenfekte ilacı” dolu torbayı, içinde ne olduğunu bilmediği bazı odaların özel bölmelerine boşaltmakla sayısız insanı öldürmeyi başarabilir hale geldiğinde Almanlar katliamdan tamamen soyutlanır. Bernhard Schlik’in Okuyucu adlı kitabında Nazi toplama kamplarında görev yapan ve 300 Yahudi’nin bir kilisede yanarak ölmesine izin vermekten sorumlu tutulan kadın gardiyanların yargılandığı bir sahne var: Yargıç, Hanna Schmitz’e içinde Yahudilerin alevler içinde kaldığı kilisenin kapılarını neden açmadıklarını ısrarla sorar. Hanna Schmitz cevap olarak “bu çok açık, biz gardiyanlık. İşimiz mahkûmları gözetim altında tutmaktır, onların kaçmasına izin veremezdik... Biz onlardan sorumluyduk” diye cevaplar. Milyonlarca Yahudi’nin toplama kamplarına, ölüme gönderilmesinden sorumlu SS yetkilisinin Kudüs’teki yargı sürecinin ele alındığı “Kötülüğün Sıradanlığı” kitabında -sanırım sinemaya da uyarlandı- Hannah Arendt, bu duruşmalarda soykırımın nasıl göz ardı edilebildiğinden, sanığın sadece kendisine verilen emirleri yerine getirmek ve terfi etmekten başka bir şey düşünmeyen sıradan biri olduğundan bahsediyor.

“Unutmamak gerekir ki soykırma katılanların çoğu, Yahudi çocuklara kurşun sıkılmış ya da gaz odalarında gaz vermiş değiller. Çoğu bürokrat, notlar düzenlemiş, taslakları hazırlamış, telefonda konuşmuş ve konferanslara katılmıştır. Onlar masalarına oturarak tüm bir halkı yok edebilirler.” [Zygmunt Bauman, Modernite ve Holocaust]

İşlevselliği açısından ele alınırsa her Alman için asıl olan, görevini yerine getirmektir. Görev kimi zaman mühendisler için seyfar gaz odası haline getirilen kamyonların dayanıklılığını artırmak, kimi zaman ise sekreter için gettolara kapatılacak Yahudilerin listesini hazırlamaktır. Kimya fabrikalarında işçiler durmadan ölüm saçan zehirleri üretirken, büyük çoğunluğu bu zehirlerin çocukların öldürülmesinde kullanıldığından habersizdir.

Modern toplumun bu bölünmüşlüğü, işlerin teknik sorunlara indirgenmesini, ahlakın da teknik bir sorun olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir. Modern toplum için ahlak, o an ve nihai anlamda insanlık için doğru olan değil yasalar tarafından “doğru” olduğu söylenendir. Yasalar devlete karşı kayıtsız

itaati emrettiği için, doğru olan itaattir. İtaat eden ahlaklı, dürüst, makul olandır ve sistemi ayakta tutan da bu ahlaklı, dürüst ve makul vatandaş çoğunludur. Aliya İzzetbegoviç Doğu ve Batı Arasında İslâm adlı şaheserinin Tebaa ve İtızalciler başlıklı bölümünde bu tür vatandaşları bir güzel anlatır:

“İnsanlar var ki, güçlü iktidarlara hayrandırlar; disiplini ve ordularda görülen, amiri ve memuru belli olan düzeni severler. Yeni kurulan şehir sentleri, sıraları dosdoğru ve cepheleri hep aynı olan evleriyle onların zevklerine uygundur. Müzik bandoları, formaları, gösterileri, resmiyetleri ve bunlar gibi hayatı ‘güzelleştiren’ ve kolaylaştıran şeyleri beğenirler. Bilhassa her şey ‘kanuna uygun’ olsun isterler. Bunlar tebaa zihniyetli insanlardır ve tabi olmayı, emniyeti, intizamı, teşkilatı, amirlerince methedilmeyi, onların gözüne girmeyi severler. Onlar şerefli, sakın, sadık ve hatta dürüst vatandaşlardır. Tebaa iktidarı, iktidar da tebaayı sever. Onlar beraberdir, bir bütünüün parçaları gibi. Otorite yoksa bile tebaa onu icad eder.”

Kişisel sorumluluk, insanların bir başkasını öldürmek için kendi yaşamını riske atmaya başladığı günden bu güne tedricen ortadan kalkmıştır. Makineli tüfekler çağında bile insanlar, öldürdükleri “düşman” ile çoğunlukla karşı karşıya kalmak zorundaydı. Ancak uçakların savaşlarda kullanılmaya başlanmasıyla, öldüren ile ölen arasında ilişki fiilen sona erdi. Hiçbir pilot attığı bombanın, kimleri öldüreceği üzerine bir tercih yapma şansına sahip değil. “Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok” adlı romanında Erich Maria Remarque, bir askerin düşmanını elleriyle öldürmesinin ardından yaşadığı çelişkiyi şöyle anlatıyor: “... sen bundan önce benim için bir fikir, bir bileşimdin sadece. Beynimin içinde yaşayan ve beni bir karara yönelten bir fikirdin! Ben bu fikri hançerledim. Şimdi ise, senin de tıpkı benim gibi bir insan olduğumu görüyorum. El bombalarını, süngünü ve silahını düşünüyordum. Şimdi ise karını, yüzünü ve ortak yanımızı görüyorum, başla beni arkadaş.” İsmet Özel bir şiirinde bu askerin durumuna denk düşecek ifadeler kaleme almış:

*“düşmanı gösteriyorlar, ona saldırıyoruz
siz gidin artık
düşman dağıldı dedikleri anda
anlaşıyor*

baştan beri bütün yenik düşenlerle
aynı kışlaktaymışız
incecik yas dumanı herkese ulaşıyor
sevinç günlerine hürya doluştuğumuzda
tek başınayız.”

Kişisel hiçbir sorumluk hissetmeyen pilot, bomba atan basit bir mekanizmanın parçası haline gelirken, sanki bir ruhu varmışçasına katil olma sorumluluğu bombalara ait bir karakter gibi ortaya çıkar. Bu durum ahlaken bombaları aşağıdaki sıradan insanların tepesine gönderen pilotların sorumluluğunun olmadığı yönündeki yanlışların da oluşmasında etkili olur. Bomba yapımı, yapımına onay verilmesi, bomba yapımı için vergi ödenmesi, bomba yapımı için gerekli olanların organize edilmesi ve tüm bunların bir toplumun gözü önünde ve hatta o toplumun izni ile yerine getirilmesi modern toplumun örgütlenişi sayesinde sorun olmaktan çıkar. Tek başına bomba atılmasının olağan sonuçlarını üstlenemeyecek milyonlarca insan yan yana gelerek, bizzat aynı sorumluluğu paylaşır ve sonuçta bombanın yarattığı katliamdan hiç kimse kendine pay çıkarmayı düşünmez. Tıpkı Siyer kitaplarında veya Çağrı filminde şahit olduğu üzere; Hz. Peygamber henüz hicret etmeden önce Mekkeli yöneticiler onu öldürmek için her bir aileden gençler seçerek ve hep birlikte onu öldürmeyi tasarlamışlar, öldürmenin sorumluluğu paylaşılırsa kimse kimseyi suçlayamaz ve bu suçun karşılığını vermeye kalkışmaz demişlerdi. Böylece modern toplum evinden hiç çıkmadığı halde katliamlarda, insanların tümünü suç ortağı haline getirebilmiştir.

Charles Chaplin'in "Modern Zamanlar" filmini izleyenler anımsayacaktır: Chaplin fabrikada çalışan bir işçi. Chaplin'in görevi bir vida atlayıp ikinci vidayı sıkmak, bir vida atla ikinci vidayı sık... Herkes zamanla yaptığı işle, Şeriatı'nın deyimini aile "aline" olur -yabancılaşır- özdeşleşir yani yaptığı işin parçası haline gelir. Üniversiteye gelmeden önce berberlik yapıyordum. Zamanla kendimi makas sanacak duruma gelmişim ki nerde uyumsuz-orantısız bir bıyık görsem yahut saç sakalı uzamış bir kişi hemen dikkatimi çeker ve kesmek isterdim. Chaplin de öyle gördüğü her vida görünümlü şeyi sıkıştırıyor; adamın

burnunu, kadının ceket düğmelerini ve saire. Chaplin insani bir ihtiyaçtan dolayı -yanlış hatırlamıyorsam kendini kaşındığı içindi- bir vidayı sıkıştıramadığından fabrika durmak zorunda kalıyor. Bir vidanın sıkıştırılmaması koca fabrikayı durduruyor, burası dikkat çekicidir. Bir saldırı gerçekleştirmek üzere halalan savaşa uçağının son anda verilen emri yerine getirmediğini, bombalama düğmesine basmadığını düşünün. ...bu duruma dikkati daha sonra çekelim..

Modern devlet dedik hatta sizle ilk hafta dinlemediğim, modern devletin doğuşundan bahsetmişti Aydın Bingöl hocamız. Modern devletin teorisyenleri olarak üç isimden bahsetmişti: Hobbes, John Locke ve J.J. Rousseau. Malumunuz olduğu üzere bu üç filozof da ayrı ayrı bir tabiat-doğa durumu tablosu çizer ve bir toplum sözleşmesinden söz eder. Bu doğa durumunu ve devletin ortaya çıkma teorisini Hz. Peygamberin ve ilk Müslüman toplumun tecrübesi ile karşılaştırmalı olarak düşünmek yararlı olabilir. Akabe biatleri, hicret, Medine Toplumu, Medine Vesikası bir devletin ortaya çıkışı anlamında...

Modern devlet ve modern devlet karşısında bireyin sahip olduğu haklardan olan direnme hakkı düşüncesinin menşesi olarak Antik Yunan kültürüne dayandığını ileri sürüyor birçok kaynak. Ancak Antik Yunan'a gelene kadar direnme hakkının bir yansıması olan nice sivil itaatsizlik pratikleri yaşanmıştır. Örneğin doğu medeniyetine baktığımızda Peygamberlerin hemen hepsi birer sivil itaatsiz eylemcidir. Kendi zamanlarında kurulu düzene karşı ölümü göze alarak hakkın sesini yükseltmişlerdir. Yine Antik Yunan'dan daha önce yaşayan Konfüçyüs'ün kavramsal olmasa da sivil itaatsizliğe ilişkin teori diyebileceğimiz konuşmalarına rastlamak mümkün. Örneğin: Ormanda yaşayan ve yakınlarını parçalayan kaplanı Konfüçyüs'e şikâyet eden bir kadına "neden kente gitmediği" sorulduğunda kadın "zalim hükümdarın egemenliği altında yaşamak istemediğini" belirtir. Bunun üzerine Konfüçyüs: "Zalim bir hükümet, parçalayıcı bir kaplandan daha kötüdür" diyerek öğrencilerine ders verir. Başka bir olayda ise: "halkı itaatli kılmak için ne yapmalı?" diye soran derebeyine, "doğruluktan ayrılma, yanlışları düzelt; yoksa halkın sana itaat etmemelerine

katlanmak zorunda kalırsın” diyerek cevap vermiştir.

Egemenlik anlayışının evriminden bahsetmek oldukça uzun olacağından ve bunun için de yeterli zamanımızın olmadığından bu üç şahsın devlet anlayışına getirdiği yaklaşımın tedrici bir sonuç olduğunu söylemekle yetinelim. Bu üç şahıstan Direnme Hakkı’ndan ilk defa bahsettiği için John Locke’a değinmek istiyorum.

John Locke özetle şunu söylüyor diyebiliriz: Doğa durumunda herkes hürdü. Hiç kimse başka bir kimsenin egemenliği altında değildi. Tabiat halinde insanlar huzur, barış ve güven içinde yaşıyordu. Yediği önünde yemediği arkasında idi. Bir karışanı yoktu. Bir ağacın altında oturur, kuş cıvıltıları ve kelebek danslarının eşlik ettiği yeşil doğaya doğru ayaklarını uzatır ve mutluluğun eşsiz kokusunu içine çekerdi. Canı su içmek istediğinde az ötede akan nehre avuçlarını daldırır su içer, istediği meyveye elini uzatır koparır yedi... zaman güzel zamanlardı. Ancak kötü bir şey oldu ve bazı insanlar çok ileri gitti, huzuru bozdu, kan döktü, illallah ettirdi. Bu halde ortaya bir sorun çıktı: Huzuru bozan insanların cezalandırılması sorunu. Kim cezalandırılacak ve özgürlüğün, güvenliğin ve hakların koruyucusu kim olacak? İşte bu sebeplerle insanlar bir araya geldi ve bazı haklarını yine bu hakların korunması karşılığında kısıtlayan bir sözleşme yaptı ve böylece devlet dediğimiz mekanizmayı ortaya çıkardı. Devlet, güvenliği bozan bu kişileri cezalandırarak, özgürlük ve güvenliğin teminatı / koruyucusu olacaktır. Locke’a göre devletin böyle bir yükümlülüğü vardır.

Peki, hakların koruyucusu olan devlet bu hakları tehdit ederse, ihlal ederse ne olacak? “Devlet kendisine tanınan iktidarı amacına aykırı kullanırsa ne olur” sorusuna Locke’un cevabı: “Devlet, toplum sözleşmesine uymamış, onu bozmuş olur. Bu takdirde sözleşme ortadan kalkar. Halk artık devlete itaatle yükümlü olmaz ve tabiat halinde sahip olduğu bütün hak ve hürriyetleri geri alır.” John Locke, toplum sözleşmesini yapanların yani toplumun, bireylerin, devlete karşı direnme hakkı ortaya çıkacaktır, devlet koruması gereken bir hakkı ihlal ederse bireyler direnmelidir, diyor.

Devletin kuruluş amacı insana hizmettir. Kişilerin en temel hakkı da kendi maddi ve manevi varlığını koruması ve geliştirme özgürlüğüne sahip olmasıdır. Muharrem Balcı Hocamızın ifade ettiği üzere “Devletin hak sahipliği söz konusu olamaz, devletin yükümlülükleri vardır.” Devlet insanların doğal hak ve hürriyetlerine saygı gösterdiği oranda yükümlülüğünü yerine getirir; bu yükümlülüğe aykırı davrandığı takdirde kendi varlığının başlıca nedenini kaybetmiş olur. Yani meşruluğunu yitirir.

Arkadaşlar, meşruluğunu yitiren devlete karşı halkın direnme hakkı doğar. Direnme ise şekil itibarıyla “aktif” ve “pasif” olarak ikiye ayrılır. Biz konumuz itibarıyla direnmenin pasif şekli olan sivil itaatsizliği ele alacağız.

Direnme hakkı pozitif düzenlemede yer almaz [bir takım bildirilerde yer almıştır; Amerikan Bağımsızlık B. ve Fransız İnsan ve Yurttaş HB gibi.] pozitif hukukça da açıklanabilecek bir hak değildir. Çünkü Pozitif hukuk anlayışında yasama gücünü elinde bulunduranın ortaya koymuş olduğu haklardan başka hak yoktur. Bir hakkın meşruluğu devletin onu ihdas etmesine, yani yazılı olarak ortaya koymasına bağlıdır. Oysa doğal hukuk kısaca şunu söylüyor: Olması gereken bir hukuk vardır. Haklar devletin lütfu değil, doğal olarak var olan haklardır. Bu doğal hakların varlığı devletin onu tanıyıp tanımamasına bağlı değildir. İnsan, sırf insan olduğu için bu haklara sahiptir. Onurlu bir yaşam için bu hakların ihlali söz konusu olamaz. Devlete düşen bu hakları tanıyıp korumaktır.

Kimi zaman bazı arkadaşlar; insan hakları mücadelesi veren bizleri eleştirmek maksadıyla ‘siz insan hakları deyip bu yolda mücadele ediyorsunuz, oysaki siyasal bir mücadele vermek gerekir, mücadele böyle verilmeli’ diyorlar. Biz de bu arkadaşlara cevaben diyoruz ki ‘insan hakları taleplerinin niteliği siyasaldır’. Dolayısı ile arkadaşlar biz burada siyasal bir mücadele veriyoruz ama Türkiye’de salt siyasetle iştigal edenler gibi partililik - partizanlıkla bir ilintimiz yok. En basitinden diyoruz ki “insan hakları siyasal meşruluğun ölçütüdür”. Diyoruz ki “herkesin ifade özgürlüğü, dinini yaşama özgürlüğü vardır, ey devlet sen bunlara keyfi olarak dokunamazsın”. Diyoruz ki “başörtüsü ile

öğretim görmek dini bir haktır." Diyoruz ki "Ey devletler çıkar ve egemenlik mücadeledeniz yüzünden çıkardığımız savaşlarda ölümden sakınmak için ülkesini, terk etmek zorunda kalan herkesin onurluca yaşayabilmesini sağlamalıyız, yeryüzü Allah'ındır ve kulları dilediği yere gitmekte özgürdürler." Yine diyoruz ki "anadilde eğitim görmek her insan evladının hakkıdır, tek bir birey bile varsa onun eğitimi anadilinde verilmelidir". Bunlar siyasal içerikli hak talepleridir...[Ahlat'ta geçtiğimiz yıllarda bir dilin son bileni öldü hangi dil olduğunu şu an hatırlamıyorum. Diyor ki, "bir rüya gördüm, rüyamdaki kişi çok güzel bir şey söyledi." "Ne söyledi, diyorsun; "bunu Kürtçe olarak ifade etmem mümkün değil, Türkçe olarak ifade etmem de mümkün değil, ancak bu dili bilen biri bu sözü anlayabilir."]

Dedik ki direnme iki şekilde olur: Pasif ve aktif direnme. Sivil toplum kuruluşları veya aktivistler, bir temel hak ihlalini, bir haksız hükümet politikasını veya adaletsiz bir yasayı ortadan kaldırmak, değiştirmek veya dönüştürmek ve adaletin gerçekleşmesi için -bir bakıma ülkenin hukukunu, politikasını denetlemek için, emri bil ma'ruf nehy-i anil münker- çeşitli yöntemler kullanırlar. Basın açıklaması düzenleyerek, eylem yaparak, yürüyüşler düzenleyerek, oturma eylemleri, sabahlama eylemleri, imza kampanyaları, basın toplantısı, rapor hazırlamak gibi yöntemlerle hukuki bir yanlış veya zararlı bir sonuca karşı baskı grubu oluşturarak haksızlığın giderilmesine katkı sağlarlar. İhlal başvuruları söz konusu olduğunda önce ilgili makama dilekçe yazmak, gerekli olursa görüşme, sıkıntı giderilmediğinde söz konusu makama protesto gösterileri, gerekli olduğu takdirde kanunen tanınan dava açma haklarını kullanırlar. Kimi zaman bazı yasal düzenlemelerin hazırlanmasında rol alırlar. Bunların hepsini bir bakıma pasif direnme ile yaparlar.

Türkiye'de insan hakları algısı ne yazık ki toplumsallaşamamıştır. Toplumumuz sivil toplum hareketlerine veya bir sivil toplum örgütü bünyesinde faaliyet göstermeye o kadar yabancıdır ki büyük bir çoğunluk STK'lar çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz faaliyetler için para aldığımızı düşünüyor. Yaptığımız veya katıldığımız eylem başına para aldığımız sanılıyor. Birçok kere sorulmuştur bizlere, "bu

işleri yapmak için ne kadar ücret alıyorsunuz?" Allah'ın rızasından başka bir beklentimiz olmadığını söylediğimizde ise çoğunun "enayiye" bakar gözleri ile karşılaşıyoruz. Arkadaşlar sivil toplumun mantığı nedir? İşinden emeğinden, parandan uykundan, Allah rızası için diğer insanlar, tabiatdaki diğer canlılar için infak etmektir. Allah rızası biz Müslümanlar içindir, hümanizm adına yapanlar da var... Muharrem hocamızın her defasında bizlere hatırlattığı üzere *Allah'a şükürümüzün bir kısmını, hukuk bilginizi gereken yerlerde ikram ederek eda etmeye* çalışıyoruz.

Bir insan hakları kuruluşu olarak temel insan hakları ihlalini gördüğümüz, duyduğumuz her durumda gerek basın açıklaması gerek farklı başka yollarla buna ilişkin sözü müzi söylemeye, tepki vermeye çalışırız. Her somut vakiya karşı değişik yöntemler kullanırız. Çeşitli hak ihlalleri konusunda başvuru alırız. Kimi başvuru için dilekçe yazmak gerekir, kimi başvuru için basın açıklaması yapmak, kimi başvuru için dava açmak, kimi başvuru için eylem yapmak, kimi başvuru için farklı kuruluşlara yönlendirmek, kimi başvuru için çalışma alanımıza girmediğini açıkça söylemek. Başvurular hususunda ayrımlar yaparak haklı ve üstesinden gelebileceğimiz başvuruları; alanımız dışında olan veya üstesinden gelemeyeceğimiz şizofrenik başvurulardan ayırt eder, böylece enerjimizi daha verimli kullanmaya çalışırız. Önemli bir husus olarak belirtmiş olalım; başvuru sahibinin/ mağdurun hakları için mücadele ederken mağdurla kendimizi özdeşleştirmememiz gerekir. Aksi halde üstesinden gelemeyeceğimiz her vakiada gücümüzün çabuk tükenmesi söz konusu olabilir.

Dernek olarak farklı eğilimlere sahip bireyler olarak burada bulunuyoruz, ancak başvurular/ihlaller karşısındaki tavrımız, şiarımız şudur. "Kim olursa olsun zalime karşı, kim olursa olsun mazlumdan yana." Edward Said "Entelektüel birey hangi partiye yakınlık duyarsa duysun, hangi ülkeden gelirse gelsin ve kendini aslen neye bağlı hissederse hissetsin, insanların çektiği acılar ve yaşadığı baskılar konusunda belli doğruluk standartlarından şaşmaması gerektiğini" söyler. Bu anlamda her aktivist Said'in entelektüeller için söylediğine uygun bir tavır içindedir.

Aldığımız her başvuruyu önce alanımıza

girip girmediği hususunda bir incelemeden geçiririz: Örneğin bir takım kişiler gelir ve şunu talep eder: "10 kişilik bir aileyiz, yiyecek ekmeğimiz yok bize para veya gıda yardımında bulunun." Bu talep karşısında yapabileceğimiz tek şey bu kişiyi ilgili yardım kuruluşlarına yönlendirmek olur: İHH, Kimse Yok mu, Yardım Eli, Sosyal hizmet kurumları... vs. vs. Kimi gelir "sevdiğim bir kız var gözleri şehla, saçları sırma ama Çin'de bulunuyor, onu buraya getirin." Bunlar ciddi olarak yerine getirilmesi istenen talepler. Bu talep sahiplerine de yine yanlış yerde olduklarını söyleriz. Mülteci başvurularını alırsız. Kişi İran'dan kaçak yollarla ülkeye girmiştir, mülteci olmanın tüm şartlarını taşıyan bir birey. Buna rağmen BMMYK mülteci statüsü tanımamış ve Yabancılar Şubesi sınır dışı edecektir. İran'a gönderilmesi halinde muhtemelen işkence görecektir veya öldürülecektir. Biz haberdar olduğumuzda hemen devreye gireriz. İki hafta önce Abdulhalim Yılmaz abi mülteciler ile ilgili bir şeyler anlattı. Abdulhalim Yılmaz abi veya diğer mültecilerle ilgilenen abilerimiz bazen son anda hayat kurtarırlar. Geçtiğimiz yıllarda Rusya'nın istediği bir Çeçen lider vardı, tüm girişimlere rağmen adamı göndermeye karar vermişler: Mazlumder'den Av. Abdulhalim Yılmaz ve Av. Buhari Çetinkaya uçak kalkmak üzere iken uçağı durduruyor ve adamı Rusya'ya gönderilmekten kurtarıyor. Geçtiğimiz 5 ay içinde bir telefon aldım, iki aile biri Kırgızistanlı diğeri Afganistanlı. Yıllardır ülkede kaçak kalıyorlarmış ve şimdi yabancılar şubede olduklarını sınır dışı edilmeleri halinde ölümle sonuçlanacak cezalar alacaklarını iddia ettiler. O an yeterince ilgilenemedim ancak Abdulhalim abiye söyledim bir hafta sonra sınır dışı edilmelerinin önlendiğini, Mazlumder sayfasından öğrendim. Yine bazen mülteci başvuruları alırsız. İlgili makam mültecilik statüsünü alan kişinin, örneğin Konya'da ikamet etmesini uygun görmüştür. Bu kişi Konya dışında başka bir yerde ikamet edemez. Konya'da ikamet edecek ancak bu kişinin Konya'da tanıdık ve kendisine yardım edecek herhangi bir kimse yok, buna karşılık Sakarya'da tanıdıkları var ve kendisine iş, ev ve çeşitli yardımda bulunacak kişiler var. Bu mülteci yetkililere diyor ki "ben Sakarya'da yaşarsam daha iyi şartlarda yaşayacağım."

Ama yetkililer "ser heşk" (taş kafalı) olduğu için bunu anlamak istemezler ve bu talebi reddederler. Kişi bize başvurur, bakarız durumuna gerçekten dediği gibi bir durum varsa elimizden geleni yaparız. Bazen kısa zamanda olumlu sonuçlar alırız. Mağdurun bir tebesümü tüm yorgunluğumuzu giderir ve iyi bir şey yapmanın sonuncunda hissedilen o güzel duyguyu yaşarız.

Tabi her zaman her problemi çözemeyiz, böyle bir iddiamız da yok ve olmamalı. Bir gün ailesi ile birlikte bir Afgan kaçak geldi. Beş yıldır Ankara'da yaşıyorlarmış. Artık mülteci statüsünde yaşamak istediklerini ifade etti. Söylediği koşullarda o amcağı Türkiye'de barındırmazlardı. Adam ailesiyle ekonomik nedenlerle gelmiş, kendi ülkesinde kalması halinde ölüm veya diğer cezalandırıcı bir ceza ile cezalandırılmayacak biri. Ve Türkiye'ye girdiğinde gerekli başvuruları gerekli süre içinde yapmamış. BMMYK'ya ve yabancılar şubeye başvurduğunda ortaya çıkacak muhtemel olumsuz sonuçları anlattım. Ama isterse başvurusu doğrultusunda harekete geçebileceğimizi söyledim. Takdir ondaydı, takdirini kaçak yaşama yönünde kullandı, inşallah hala yakalanmamıştır... İnsan Hakları Okulu mülteci tematiğinde olduğu için insan hakları aktivizmi örneklerini bunun üzerinden verdik.

Adil olmayan insanlar gibi, Thoreau'nun ifadesi ile 'adil olmayan yasalar' da vardır. Yahut adil olmayan hükümet politikaları veya haksız toplumsal inanışlar vardır. Bir şeylerin değişmesi gerekir. İşte bu çerçevede Aktivistler gerek yasa gerek hükümet politikasını gerekse de yanlış toplumsal haksız ön yargıları değiştirebilmek için çeşitli yöntemler kullanırlar dedik. Bu pasif direniş yöntemlerini medya, STK gibi aktörlerle daha etkili kılmaya çalışırlar.

Medya tartışmasız ciddi bir güçtür. Sivil toplum örgütleri/aktivistler eylemlerini protestolarını medya ile daha görünür kılabilir ve daha büyük bir kitleye ulaşabilirler. Bir eylem sırasında polisin haksız kullandığı şiddet medya aracılığı ile toplumsal bir tepkiye dönüştürülebilir ve polisin yetkileri konusunda yasal düzenlemeleri tartışmaya açabilir. Hakkaniyetli veya şöyle diyeyim kalemi özgür gazeteciler ile çalışmak kaldırılması istenen

yasa veya yanlış uygulamanın giderilmesinde çok etkili olabilir. Tabii biliyorsunuz medya ağırlıklı olarak iktidarın kucağındadır. Geçtiğimiz günlerde Ahmet Altan medyaya ilişkin hepimizin bilmesi gereken bazı şeyler söyledi, okumanızı tavsiye ederim. Medya iktidarın gör dediğini görür. Bunun haricinde üç maymun rolündedir. Günümüz medyası çoğunluğu “sarı medya”. Bu koşullarda medyanın gücünden ne yazık ki faydalanmak bir yana medyanın merhametsiz saldırılarına uğruyoruz. Mazlumder’ in bu manada uğradığı saldırı hatırı sayılır derecedir,

Aktivistler/STK’lar arası ittifaklar kurmak da oldukça yararlıdır. Ve doğrusu birlikte başarılmış bir yasa değişikliği, hükümet politikası ya da toplumsal bir değişiklik insana mutluluk ve güç verir. Bu anlamda ortak ideolojide olan aktivistlerle veya farklı ideolojiye sahip kuruluşlarla ittifak kurmak başarı oranını yükseltir.

Aktivistler/STK’lar ortak sorunlar veya tek başına etkin bir güç oluşturamayacağı durumlarda kendisi ile aynı ideolojide veya kendisi ile farklı bir bakış açısına sahip (her konuda farklılık değil temel konularda ayrılık veya temel konularda benzerlik) aktivistlerle(STK) ittifak yapar, platform oluştururlar. Somutlaştırırsak; geçtiğimiz haftalarda Ankara’da 21 sivil toplum kuruluşu Mısır’da verilen idam kararlarını protesto etmek için bir platform kurdular, yürüyüşler düzenlediler, stand kurdular, günlerce süren sabahlama eylemi düzenlediler. Kuşkusuz bu etkinlik tek başına bir STK için bir hayli zor olurdu. Bu platform da şahit olduğunuz üzere kendini İslâmi olarak gören derneklerin kurduğu bir ittifaktır.

Mazlumder çoğu kesim tarafından ya da gizlemeye gerek yok bazı ilk kurucuları tarafından şimdilerde müşrik bir kuruluş olarak tanıtılır ve saldırılır. Müşriklerle, kâfîlerle(-solcular) işbirliği yapıyor iddiasını gerekçe göstererek böyle bir yargıya varıyorlar. Selam onların üzerine olsun. Bakın arkadaşlar, sivil toplum kuruluşu olarak Mazlumder çeşitli konularda çeşitli sivil toplum kuruluşları ile ittifaklar kurar. Örneğin Ankara’da, İslâmi STK’larla başörtüsü için özgürlük, Filistin üzerindeki zulüm bitsin, 28 Şubat siyasi yargı kararları kaldırılсын, Mısır’daki İhvan-ı Müslim üyeleri hakkında verilen idam karar-

larının durdurulsun diye güç birliği yaparız. Ancak ne yazık ki bu kuruluşlarla anadilde eğitim konusunda, anadilde savunma konusunda, farklı etnik grupların gasp edilen hakları konusunda, vs vs uzatabiliriz. Türkiye devletinin cumhuriyetten bu yana uygulamış olduğu iç politikanın yol açtığı ihlallere karşı ne yazık ki artık bir araya gelemiyoruz. Bu bir araya gelememe durumu STK’ların devletleşme süreci ile atbaşı gelişen bir olgudur. Bu konularda kardeş kuruluşlarla ortak tepki geliştirmeyi başaramadık. Bu konularda güç birliğinde bulunmamız gerekecekse örneğin “başörtüsüne özgürlük, anadilde eğitim” ile ilgili kampanyayı DİSK gibi sol bir örgütle yapmıştık. Ceylan Önkol’un küçük bedeni bir havan topu ile parçalandığında İHD ile bir araya gelmiştik. Roboski katliamını protesto etmek için sol gruplarla bir araya geldik. Sol grup birlikteliklerinde genellikle sol grupların daveti ile bir araya geliriz ve muhakkak aşılması gerektiğini söylediğimiz kırmızıçizgilerimizi (cinsel yönelim/cinsel tercih vb.) kabul ettirdikten sonra ortak hareket ederiz. İslâmi çevre ile yapılan birliktelikler genellikle Mazlumder’in çağrısı ile(28 Şubat siyasi yargı kararları kaldırılсын vs.) bir araya geldiğimizde buna ilişkin de kırmızıçizgiler belirleriz(-devlete teşne olmama gibi). Ama ne yazık ki çoğu zaman buna riayet edilmediğini görürüz. Bunlar bir takım üzücü şeyler.

İnsan hakları aktivizminin illa bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde yerine getirilmesi gerekmez, tek başına bir kimse bile bir savaşın durdurulması için yürüyebilir. Örneğin ABD’nin Irak saldırısını protesto etmek için canlı kalkan olarak Türkiye’den Fatma Bostan Ünsal katılmıştı. Filistin’de Rachel Corrie panzerin paletleri altında can vermişti. Çin’de Tank Adam veya Meçhul Asi denilen biri, tek başına tankların önünde durarak dört tankın geçişlerini durdurabilmişti. Tevekkül(Yemenli kadın aktivist) var, ADB’de Muahammed Ali, Rosa Parks var... Bazı aktivistler bazı devletlerin kara listesindedir. Geçtiğimiz yıl Nobel Barış Ödülü verilen Afgan bir kadın Taliban’ın ölüm listesinde bulunuyor.

Pasif Direnme: Otoritenin Bileğini Bükme

Aktivistler pasif direniş gösterirler dedik,

direnme hakkını aktif direnme ve pasif direnme diye ikiye ayırdık. Konumuz gereği pasif direnmeyi anlatıyoruz. Bu anlamda pasif direnmenin bir tarzı olan “sivil itaatsizlik” kavramına, sivil itaatsizlikte sembol isimlerden kısaca bahsettikten, dünyada ve Türkiye’de gerçekleştirilmiş sivil itaatsizlik örneklerinden de bahsettikten sonra dersimizi sonlandıralım.

Arkadaşlar! Otorite en nihayetinde belli stratejilerle, akıl oyunları ile kurulan ve kesintisiz olarak bir dengede götürülen hükmedebilme durumudur. Otorite itaat ister, aslında en büyük gayesi objesi üzerinde itaati sağlamaktır. İtaatsizlik otoritenin varlık amacını alabora eden, otoriteyi ne yapması konusunda şaşkına çeviren bir nevi çıldırtan ve tahrip gücü yüksek pasif bir durumdur ve otoritenin tüm aktif hareketlerini boşa çıkarma gücüne potansiyel olarak sahiptir. Yalın ayak sivil itaatsizlik eylemleri ile otoritenin bileğini en az zararlı bükebilme gücü vardır. Oysa otoritenin haksız şiddetine karşılık haklı bir şiddet gösterisi, koşulları ve zamanı iyi düşünülmemişse, otoritenin şiddetinin ortadan kaldırılması ya da mümkün olamamakta ya da ortadan kaldırılsa bile bu çok uzun zamana yayılan bir mücadele süreci gerektirir. Bu da çok sayıda can kaybına ve telafisi mümkün olmayan başka kayıplara neden olabilmektedir. Suriye savaşı buna örnektir. Bu anlamda, hiçbir hareketin(dini, lâdini) toplumun genelini(bir halkı) telafisi mümkün olmayan kayıplara uğratabacak bir eylemselliğe(cihad, savaş...) girmeme sorumluluğu olduğuna düşünüyorum.

Sivil İtaatsizlik

“Sivil itaatsizlik,” Batıya ait bir kavram ve olgu olarak incelenirken, Batıdan alınan “sivil” kavramı yine bu toplumdaki manasıyla ele alınmalıdır. Çünkü Batı kültüründe “şehir, uygarlık, medeniyet” kavramları ile ilgili olarak algılanan bu kelime bizim kültürümüzde daha çok “askeri olmayan, güçsüz, örgütsüz ve korumasız kendi haline insan topluluğu” manalarını çağrıştırabilmektedir. “İtaatsizlik” kavramı da yine toplum geleneklerimizce olumsuz çağrışımlar yapılabilmektedir. Bu kavramın, adil kabul edilmeyen bir norma “boyun eğmeme” manasına vurgu yapan bir terim ile ifade edilmesi daha etkili olacaktır.

Mazlumder Ankara Şubenin öncülüğünde ‘Kur’an eğitiminde yaş sınırı kaldırılсын’ eyleminde yaşadığımız bir olay bu kelimenin muhafazakâr kesimce ne derece tepki toplandığını gösterir mahiyettedir. Kur’an eğitiminde yaş sınırı ve yaz uygulaması kaldırılması için yaptığımız eyleme tanıdığımız Müslüman bir abi de katılmıştı. Biz eylem yapacağımızı ve bu yasağı tanımadığımızı söz konusu yasayı ihlal edeceğimizi kamuoyuna duyurmuştuk. Gelen abi de yasağı ihlal etmek üzere gelmişti. Eyleme başladık, yasağı ihlal ettik ve basın açıklaması yaptık. O zaman ki Mazlumder Ankara Şube başkanı Şerife Gül Arıman, basın açıklamasında sivil İtaatsizlik eylemi yaptığımızı ifade etmişti. Biz bir yasayı ihlal ettiğimiz, dolayısıyla suç işlediğimiz için polisten gözaltı edilmeyi beklerken eylem arkadaşımız “siz nasıl olur da sivil itaatsizlik dersiniz bu eyleme, terörist misiniz, ayıp değil mi, ben de Mazlumder’i dindar bir kuruluş bilirdim” diyerek bizi suçlamaya başladı. O sıralar BDP de kendi eylemleri için sivil itaatsizlik tabirini kullandığı için bizi BDP propagandası yapmakla suçlamıştı.

Sivil itaatsizlik kavramı hakkında çeşitli tanımlar mevcut. Bu tanımlardan birini vermek yeterli olacaktır. Hayrettin Ökçesiz’in yaptığı tanımda sivil itaatsizlik, “*Hukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto edimidir.*”

Sivil itaatsizlik, yasanın özüne itaat çerçevesinde, yasaya itaatsizlik şeklinde bir paradoksu içerir. Sivil itaatsizlik siyasi bir ifade biçimidir. Kişi bireysel ya da kitlesel bir davranışla, kural dışı bir protesto yürüyüşü veya açlık grevi yapabilir, vergi ödemekten kaçınabilir, rayların üstüne durarak deniz üssüne giden bir trenin gidişatını engelleyebilir, bir askeri hava alanının uçuş kulesini işgal eylemine katılabilir ya da gecekondu yıkımına gelen dozerlerin önüne çıkarak pasif direniş gösterebilir.

Bu tanımdan yola çıkarak sivil itaatsizliğin unsurlarını açıklarsak:

a. Yasaya Aykırılık

“Sivil itaatsizlik, üstün bir ahlaki norm adına tekil bir hukuk normunun ihlal edilmesidir”. Bu-

rada düzene karşı değil haksız olduğu düşünülen bir norma karşı itaatsizlik söz konusudur. Hak aramanın bir çeşidi olan bu metoda haksız uygulamaya karşı hukuki yollar tüketildikten sonra başvurulabilir.

Sivil itaatsizlikte en azından bir adet yasaklayıcı hukuk kuralına muhalefet söz konusudur. Fakat burada çığneden hukuk kuralı ile protesto amacının birebir örtüşmesi zorunlu değildir.

Yapılan yasa ihlalleri; Gandhi'nin Britanya Tuz Yasasını ihlal için taraftarlarınca defalarca tuz toplama eylemi, Sokrates'in araştırma yapmama yasağına uymaması, Thoreau'nun vergi vermeyi reddetmesi, Danimarkalıların işgalci Almanların ayrımcı kıyafet yasasını bertaraf etmek için sırtlarına yıldız yerleştirilmesi şeklinde doğrudan olabileceği gibi; (yasal olmayan) oturma eylemleri, gösteri yürüyüşleri, boykotlar, atom santrallerinin işgali tarzında dolaylı olması da mümkündür.

[Yukarıdaki eylemlerin sivil itaatsizlik tarzında yapılabilmesinin sadece hukuk devletinde mümkün olduğunu ileri sürenler olmuştur. Bu görüşe kısmen katılmakla birlikte bazı temel konularda bu görüşe katılmıyorum. Şöyle ki; Öncelikle Birleşik Krallık'ın Hindistan'daki varlığı hukuk devleti ile açıklanamaz; yine siyahilere uygulanan haksızlıklar döneminde ABD hukuk devleti değildi; ülkemizde yapılan sivil itaatsizlik eylemleri bir hukuk devletinde gerçekleşmiyor... Sivil itaatsizlik eylemleri daha çok baskıcı rejimlerde ortaya çıkmıştır denebilir...]

b. Alenilik/ Kamuya Açıklık

Alenilikle kastedilen sivil itaatsizliğe katılanların kendilerini gizlememeleri ve yapılan eylemin kamuoyunca algılanabilir nitelikte olmasıdır. İstisnai olarak eylemin başından beri aleni olmasının eylemi başarısız kılacağı durumlarda açık olma kuralının belli bir süre işlemeyebileceği de dile getirilmektedir. Bu konuda Ronald Dworkin sahibinden kaçan köleyi saklayan bireyin tavrını örnek olarak göstermektedir. Dworkin'e göre eylemin gerçekleştirildiği sırada gizli kalması her şeyden daha önemlidir. Ancak saklama eylemi sona erdikten sonra bunun mutlaka kamuoyuna duyurulması gerekir.

c. Şiddetin Reddedilmesi

Grotius gibi bazı düşünürler bir başkasının

hakkını çığnemediği sürece şiddetin meşru olduğunu; başlı başına haksızlığın kaynağı olmadığını savunmuşlardır.

Şiddetin ne olduğu ve sınırları konusu tartışmalı olmakla birlikte sivil itaatsizliğe ilişkin olarak genel kabul gören anlayış eylemin hiç kimsenin fiziki ve psikolojik bütünlüğüne zarar vermemesi gerektiğidir. Gandhi ise yaralayıcı ve zarar verici eylemlerin yanında yaralayıcı ve zarar verici sözlerden dahi kaçınmasını ve hiç kimsenin malına bile zarar verilmemesini önermektedir.

Şiddetsizlik sivil itaatsizliğin meşruiyet temelini en önemli dayanağıdır. Thoreau bir kenara bırakılırsa bu konuda ünlü sivil itaatsizlerin hemen hepsi şiddetsizliği daima öne çıkarmış ve taraftarlarını bu konuda sürekli uyarma ihtiyacı hissetmiştir.

Şiddetsizlik derken eylemin tamamen huzur içinde bir ortamda gerçekleşmesi beklenmemelidir. Bu realiteye dikkat çeken Martin Luther King: "Gerginlik yaratmanın şiddetsiz direniş eylemleri yürütenlerin görevlerinin bir parçası olduğunu" belirtir. Kararlı bir biçimde şiddete ve yıkıcı gerginliğe karşı olduğunu vurgulamasına karşın "gelişme için elzem olan yapıcı, şiddete dayalı olmayan" gerginliğe ihtiyaç olduğunu ortaya koyar.

d. Sistemin Geneline Değil

Tekil Haksızlığa Karşı Olma

Sivil itaatsiz mevcut düzenin meşruluğunu tanımaktadır. Mevcut düzen içindeki haksızlık içeren yasalar, yanlış hükümet politikaları hedef alınmaktadır. Tümel değil, haksızlıklar için sivil itaatsizlik eylemi yapılır.

e. Siyasal ve Hukuksal Sorumluluğun Üstlenilmesi

Sivil itaatsizlik eylemleri kamuoyunun gözü önünde icra ediliyor olmaları nedeniyle eylemin sonunda siyasi sorumluluktan kaçınmak ya da eylemi inkâr etmek söz konusu olmamaktadır. Henry David Thoreau bu konuda şöyle diyor:

"Ben ırkçılığın öfkeli bir savunucusu gibi, yasaların çığnemesi ya da kanuna karşı hile yapılması için uğraşmıyorum. Böyle bir şey kaçınılmaz olarak anarşiye yol açar. Adil olmayan bir yasa-yı ihlal etmek isteyen kişi bunu açık bir biçimde, sevgiyle (...) ve böyle bir ihlalin getireceği cezayı üstlenmeye hazır olarak yapmalıdır. Ben, vicdani muhasebe sonucu haksız gördüğü bir yasayı ihlal

eden ve yurttaşlarının vicdanını sarsmak ve söz konusu yasanın haksız olduğu konusunda gözlerini açmak amacıyla, cezayı kabullenerek hapse giren kişinin yasaya en büyük saygıyı gösterdiğini iddia ediyorum.”

“Politik sahada, kamu yararı için yapılan mücadele çoğu zaman, adil olmayan kanunlar şeklindeki hatalara muhalefeti içerir. Eğer kanun yapıcıya dilekçe ve benzeri yollarla hakikati gösteremezseniz ve hataya da teslim olmak istemiyorsanız o zaman size sadece tek bir yol kalıyor, o da fiziki güçle zorlayarak size teslim olmasını sağlamak ya da kendi şahsınıza acı verecek kanuna direnme cezasını davet etmek. (...) Sıradan bir kanun muhalifi kanunu gizli ihlal eder ve cezadan kaçmak ister fakat sivil direnişçi öyle değil. O ait olduğu devletin kanunlarına, müeyyidelerin korkusundan değil onları toplumun yararına uygun gördüğü için itaat eder. Fakat çok ender olarak bazı kanunların adil olmadığını düşündüğünde onlara itaat etmek onursuzluk olur. Bu durumda o, açık ve sivil olarak onları ihlal eder ve bu ihlali neticesinde verilen cezaya sessizce katlanır.”

“Bir insanı haksız yere içeri tıkan bir yönetimde, onurlu her insanın olması gereken yer cezaevidir.”

f. Ahlaki Motivasyonla İşlenmiş Siyasal Bir Eylem Olma

Kişisel çıkar arayışının ötesinde kamusal yarar ve hedefe yönelik bir eylem olan sivil itaatsizlik bu yönüyle siyasi bir nitelik taşır. İçinde gerçekleştiği toplumun değer yargılarına dayanarak, haksız bulunan bir yasaya karşı, kamu vicdanına ve siyasi karar organlarına çağrıda bulunması ise onun ahlaki boyutunu gösterir. Sivil itaatsizlik eylemi, bireysel çıkarlarla veya toplumun diğer üyelerinin haklarının gaspına yol açacak grup çıkarlarıyla gerçekleştirilemez.

Tüm söylediklerimizi formüle edersek sivil itaatsizliğin unsurlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Yasaya aykırılık
2. Alenilik / Kamuya açıklık
3. Şiddetin reddedilmesi
4. Sistemin geneline değil tekil haksızlığa karşı olma
5. Siyasal ve hukuksal sorumluluğun üstlenilmesi
6. Ahlaki motivasyonla işlenmiş siyasi bir eylem olma

Sivil itaatsizlik eylemi yerine getirilirken üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkı ihlal

edilmemelidir. Örneğin basın özgürlüğünü savunmak için bir hastanenin acil servisine giden tek ya da en kısa yolu oturma eylemi ile kesmek sivil itaatsizlik olmaz. Yaşama hakkı bu hiyerarşide elbette daha üstte yer alır.

Sivil İtaatsizlik anlayışının doğuşu salt felsefi tartışmalar sonucu gerçekleşmemiştir. Bilakis insanların ciddi bedeller ödeyerek elde ettiği bir kazanımdır. Bu anlamda sivil itaatsizlik yöntemini bir mücadele sili olarak kullanan kişilere örnek vermek gerekirse salt gerçeklerden değil belki insan ürünü hayali varlıkları da örneklerle katmak gerekir. Yunan Mitolojisinde, ateşi insanlara duyduğu sevgiden dolayı tanrılardan çalan Prometheus ve yine Sophokles'in "Antigone" eseri bu anlamda sayabileceğimiz örneklerdir. Kuşkusuz bir kavramın varlığı yokken de mahiyeti olabilir. Sivil itaatsizlik kavramını ilk kullanan Henri David Thoreau olmasına rağmen daha önceki sivil itaatsizlik yapmış örnekler mevcuttur. Biz burada sivil itaatsizliği bir yöntem olarak kullanan birkaç isimden bahsedelim.

Sokrates (MÖ 469-339)

Sokrates'in tarih sahnesine çıkma hikâyesi malumunuzdur. Sokrates'in bir arkadaşı Yunanlılar'ın en bilge kişisi kimdir diye Delfi Tapınağındaki kâhine sorar. Kâhin Yunanlıların en bilgilisi-bilgesi Sokrates'tir cevabını verir. Bu durum Sokrates'e anlatılınca Sokrates de: "nasıl olur, bildiğim bir şey varsa o da hiçbir şey bilmediğimdir" meşhur sözünü söyler ve bunun böyle olmadığını kanıtlamak için bilgili diye bilinen kişilere sorular yönelir, tartışmalar başlatır, araştırmalar yapar. Ve gerçekten bildiğini sanan kişilerin aslında hiçbir şey bilmediklerini görür. Sokrates'in yaptığı bu araştırmalar yaşadığı toplumu yönetenler üzerinde rahatsızlık uyandırır. Yunan Demokrasisi'ne getirdiği eleştirilere daha fazla katlanamayan Demokratların önderi Anitos ve Meletos tarafından ortadan kaldırılması gereken bir kişi olarak görülmeye başlanır. Ve Site hâkimlerince: "Devletin tanrılarının yerine, yeni kutsal yaratıklar ortaya atmakla ve bu yolla, gençleri baştan çıkarıp doğru yoldan ayırmakla" suçlanır. Yapılan yargılama sonunda da idama mahkûm edilir. Kendisinin insanlara konuşmama ve filozofluk etmeme şartıyla saliverilmesini kabul etmeyeceğini ifade ederek uzlaşma yolunu seçmemiş, arkadaşlarınınca yapılan

kaçma teklifini ise yasalarla olan “sözleşme”-ye uymak gerekir düşüncesiyle reddetmiştir.

Henry David Thoreau (1817-1862)

1845 yılında insanın ne kadar az çalışırsa, kendisi ve içinde yaşadığı toplum için o kadar yararlı olacağını inanarak meşhur hayat tecrübesini yaşamaya başlar. Kendi inşa ettiği kulübede, Walden Gölünün kıyısında iki yıl boyunca yalnız yaşadı. İnzivaya çekildiği ilk yıl olan 1846 yılında vergi memuru Sam Staples’e rastlar. Vergi memuru, onun dört yıldan beri kafa vergisini (poll tax) ödemediğini, artık ödemesi gerektiğini, bu küçük meblağı hatta kendisinin onun adına ödeyebileceğini söyler. Thoreau, bu dostane teklifi geri çevirerek ilkesel nedenlerle bu vergiyi ödemeyeceğini bildirir. Bazı kaynaklara göre Thoreau’nun bu eylemini, köleliği uygulayan ve destekleyen ABD yönetimini protesto amacı ile yapmıştır. ABD - Meksika savaşının köleliğin daha geniş alana yayılma amacı güttüğünü söyleyerek bu vergiyi ödemekten kaçındığını belirten kaynaklar da var. Vergi memuru, vergiyi ödemeyi reddettiği için Thoreau’yu kasabanın hapisanesine götürür. Thoreau’nun hapsedildiğini duyan arkadaşı Woldo hapisaneye gelir ve “Henry neden buradasın? “ diye sorar. Thoreau da “Woldo Sen neden burada değilsin?” diye soruyla cevap verir. Thoreau “Haksız yere hapiste bulunan insanların bulunduğu toplumda onurlu her insanın yerinin de hapis olması gerektiğini” söyler. Bu olay Thoreau’nun sivil itaatsizlik üzerine tek eylemsel deneyimi olmasına rağmen, bu olay sonrası kaleme aldığı “Sivil İtaatsizlik Görevi üzerine” makalesi siyasi tarih açısından büyük rol oynamıştır.

Thoreau’nun sivil itaatsizlik anlayışı dört temel ilkeye dayanır. Bunlar:

- Bir kimsenin ülkesinin yasasından daha yüce bir yasa vardır. Bu vicdanın yasasıdır.
- Kimi zaman bu yüce yasa ile ülkenin yasası birbiriyle çatışır duruma geldiğinde kişinin ödevi “yüce yasa”ya uymak, ülkenin yasasına bile bile karşı gelmektir.
- Kişi ülkenin yasasına bile bile karşı geliyorsa, bu eylemin bütün sonuçlarını göze almayı istiyor olmalıdır, hapisaneye kapatılmayı bile...
- Oysa hapisaneye girmek sanıldığı kadar

olumsuz bir edim değildir; bu durum iyi niyetli kişilerin dikkatini, kötü yasaya çekmeye yarayacak, bu yasanın kaldırılması sonucuna katkıda bulunacaktır. Ya da yeterince kişi hapisaneye kapatılırsa, edimleri devlet mekanizmasını işlemez kılmayı, dolayısı ile kötü yasayı uygulanamaz duruma getirmeyi sağlayacaktır.

Thoreau makalesinde şunları ifade ediyor:

“İnsanın kendisini kötülüğün yok edilmesine adanmak yolunda mutlak bir yükümlülüğü yoktur, hatta bu kötülük çok devasa boyutlarda olsa bile. İnsan kendini uygun biçimde başka şeylere de adayabilir; ancak herkesin haksız bir ilişkinin aracı olmama, konuya kafa yormak istemese bile böyle bir haksızlığa pratik olarak katılmama sorumluluğu vardır.”

“Toplum makinesinin iyi işlemesinden sorumlu değilim; ben bir saatçinin oğlu değilim”

Kişi ancak bu makinenin bir parçası durumundaysa yani başkasına yapılan haksızlığa vasıta olma söz konusu ise yazar itaatsizliği öğütüyor:

“Yasayı çiğne! Yaşamını, makineyi durdurmak için kullan. Her durumda dikkat etmem gereken şey, lanetlediğim kötülüğün aracı olmamaktır.”

“Ben şunu bilir şunu söylerim; adlarını verebileceğim bin kişi, yüz kişi, on kişi, evet, yalnızca on namuslu kişi, bırakın canım, tek namuslu kişi Massachusetts Eyaleti’nde köle kullanmayı bırakarak bu ortaklıktan çekilirse, bu nedenle de il hapisanesine kapatılırsa, Amerika’da köleliğin kaldırılması ile sonuçlanır bu. Çünkü ilk girişimin pek belirsiz olup olmamasının önemi yoktur: Bir kez iyi yapılan bir iş sonsuza dek öyle kalacak demektir.”

Allah’ın sözüyle ifade edersek:

“Hoş söz, aslı sabit, ayrıntıları gökte olan hoş bir ağaç gibidir; Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Berbat söz de, dibinde örselenip tutamaksız kalmış bir berbat ağaca benzer”

Mahatma Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948)

Dönemin ulusal mücadele hareketlerinden farklı olarak Hindistan ulusal mücadelesi, şiddete başvurmadan emperyalizme karşı mücadele etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası başlayan ve savaş karşıtlığı biçiminde gelişen, sonraları nükleer karşıtları, çevreciler gibi eylemcilerin de benimsedikleri pasif ha-

reketin öncüsü Gandhi'dir. Gandhi 1869 yılında Hindistan'da Racialara başbakanlık yapan Hint dili ve kültürü ile yakın ilişkili olan bir babanın oğludur. 13 yaşında kendisi ile aynı yaşta olan ve mücadele hayatı boyunca yanından hiç ayrılmayan Kasturba ile evlenmiştir. 18 yaşına geldiğinde bağlı bulunduğu Modh Bania kastından kovulma pahasına hukuk eğitimi için İngiltere'ye gitmiş böylece Batı kültürünü de yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra bir şirketin danışman avukatı olarak Güney Afrika'ya giden Gandhi ilk eylemlerini de burada gerçekleştirmiştir. Irk ayrımcılığı, seyahat özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi temel hakları sınırlayan birçok haksız yasa hükmüne karşı sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştiren Gandhi, ülkesine döndüğünde Hindistan'daki İngiliz hâkimiyetine de son verecek eylemler gerçekleştirmiştir. Birleştirici bir figür olarak Gandhi; Müslüman - Hindu ve diğer dinlere mensup halkları İngilizlerin hâkimiyetine karşı örgütlemiştir. İş bırakma, İngiliz ordusuna katılmama, ölüm oruçları, İngiliz kıyafetlerinin giymeme, vergi ödememe, tuz üretim tekelliğine karşı tuz üretimi yapma gibi çok sayıda şiddetsiz eylemle sivil itaatsizliği bireysel olmaktan çıkarıp toplumsal bir mücadele yöntemine dönüştürmüş ve öylece Hindistan'daki İngiliz hakimiyetine görece son verilebilmiştir.

Lev Tolstoy (1828-1910)

Thoreau'nun fikirlerinden yola çıkarak, askere gitmeyi ve vergi vermeyi reddeden Dukhoborlar'ın şiddetli cezalara ve Sibiryaya sürgüne gönderilmelerine karşı çıkarak "Anna Karenina" isimli romanının tüm gelirlerini bağışlayarak, kiraladığı gemilerle 10.000 Dukhobor'un Kanadaya göç etmesini sağlar.

Gandi ile de mektuplaşan Tolstoy, Gandiye şu satırları yazmıştır:

"...Nasıl oluyor da birkaç bin İngiliz, 300 milyonluk bir kıtayı köle haline getirebiliyor? Eğer Hintliler, köleliğe gönüllü olarak boyun eğmemiş olsalardı, böyle bir şey asla mümkün olamazdı.

Hiçbir şekilde şiddete başvurmamak ve sadece vergi ödemeyip, askere gitmeyi reddetmek şeklinde Thoreau'dan alınmış prensipler ile bir pasif direniş organize edilebilir ve bu halde İngiliz yönetimi çökebilir."

Tolstoy'un aynı zamanda toprağa bağlı köleliği oratadan kaldırmak için sahibi bulunduğu toprakları köylülere ve çalışanlarına nasıl dağıttığını "Diriliş" romanında gözlemleyebiliriz.

Martin Luther King(1929-1968)

Martin Luther King 1929'da ABD'de siyah bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiş, güney eyaletlerinden Georgia ve çevresinde ırkçılığın gündelik aşağılamalarına maruz kalarak büyümüş. Zamanla siyah gettosunun hareket lideri haline gelen King; Thoreau ve Gandhi'yi incelemiş, eşitlik mücadelesinin şiddetsiz bir mücadele olması gerektiğine ikna olmuş ve daha sonraki düşüncelerini ve eylemlerini bu doğrultuda şekillendirmiştir.

Düşüncelerinden dolayı defalarca hapse giren King, şiddete dayalı olmayan sivil itaatsizlik eyleminin amacını, "sorunu tartışmaya zorlayacak bir gerginlik ortamı oluşturmak" olarak betimlemiştir. Diğer bir amaç ise sorunu görmezden gelinemeyecek bir dereceye dek dramatikleştirmektir. Irk ayrımcılığına karşı eylemlerinin meşruyetini adil-adil olmayan yasa çerçevesinde ayımlaştıran King, adaletsiz yasanın yasa olmadığı görüşündedir.

1960'larda ABD'de "Sivil Haklar Hareketinin" öncüsü olan Martin Luther King önderlik ettiği sivil itaatsizlik eylemleri ile büyük ses getirmiştir. Bir papaz olarak görev yapan King'in organizasyonunda baş aktör olarak rol aldığı eylemler dizisi, 1955 yılında Alabama Eyaletinin Montgomery şehrinde, Rosa Parks adlı bir siyahın otobüste yasal olarak yalnızca beyazların oturabileceği bölüme oturması üzerine tutuklanması ile başlamıştır. Parks'ın tutuklanmasını protesto amacıyla ilk olarak otobüse binmeme eylemi başlamıştır. Eylem, başlangıçta tahmin edilenin çok üstünde bir katılıma sahne olmuş ve zamanla başlangıçtaki kısıtlı amacını aşmıştır. Kentte daha önce ulaşım için otobüs kullanan yirmi bine yakın siyah her gün otobüse binmek yerine yürümeyi tercih etmeye başlamıştır. Otobüs boykotu daha sonra başka şehirlere de sıçramıştır. 382 gün süren eylemler sonunda ABD Yüksek Mahkemesi ulaşım araçlarındaki ayrımcı yasaların, anayasaya aykırı oldukları gerekçesi ile iptaline karar vermiştir. Bu gelişmelerden sonra Martin Luther King'in önderliğinde-

ki eylemler durmak bir yana, birçok şehirde geniş kitlelerin katıldığı ve tüm alanlarda ırk ayrımcılığına karşı olan "Sivil Haklar Hareketi"ne dönüşmüştür. En çok kullanılan eylem türü oturma eylemi ve yürüyüşler olmuştur.

Eylemciler eylemleri sırasında ve sonrasında çok çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. Örneğin, otobüsleri taşlanmış, hatta içinde eylemciler varken, yakılmaya çalışılmış, Martin Luther King'in evi bombalanmış ve eylemciler yaygın bir polis şiddetine maruz kalmıştır. Ne var ki bu tip saldırı ve yıldırma girişimleri eylemleri durduramamış aksine eylemcilere duyulan sempatinin artmasına neden olmuştur. Hareket gücünü eylemlerinin niteliğinden çok eylemcilerin maruz kaldığı saldırı ve tutuklamalara karşı, şiddet kullanmadan, direnme iradesinden ve bunun tüm ABD ve hatta dünya kamuoyunda yarattığı sempatiden almıştır. Bu tesadüfî bir etkiden çok King tarafından tasarlanmış bir strateji niteliğindedir. King: "Siz ıstrap çekirtmekte ne kadar yetenekliyseniz, biz de ıstraba dayanmakta o kadar yetenekliyiz" diyerek durumu özetlemiştir.

Sonuç olarak Martin Luther King'in üstün hitabet yeteneği ile önderlik ettiği ve sivil itaatsizliğin birçok unsurunu içerisinde barındıran sivil haklar hareketi, birçok alanda ırk ayrımcılığını ortadan kaldıran çok önemli başarılarına ulaşmış ve sivil itaatsizlik kavramının tüm dünyada popülerliğinin artmasına vesile olmuştur.

Dünya ve Türkiye Sivil İtaatsizlik Örnekleri

Dünyanın her yerinde devletlerin haksız yasa ve politikalarına karşı sivil itaatsizlik eylemleri olmuştur. Bu kimi zaman atom enerjisi santralinin kurulmasını engellemekle, kimi zaman belediye otobüslerinde oturma yerlerinin ırklara göre ayrılmasını protesto etmekle, kimi zaman silahlanma harcamalarını protesto amacıyla vergi boykotunda bulunmakla, kimi zaman bir savaşın sonlandırılması ya da başlamaması için askerlik şubelerinin önünde veya savaş araçlarının geçtiği güzergâhlarda oturma eylemi yapmakla, kimi zaman da işsizliği protesto etmek amacıyla yasadışı ve kendiliğinden yol yapımına başlanması ile sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de de sivil itaatsizlik eylemleri-

ne birçok örnek vermek mümkündür. Bunlar arasında 1995 yılından beri devam eden somut bir problem olan kayıpların bulunması için bir araya gelen Cumartesi Anneleri'nin eylemleri, üniversitelerde başörtüsü yasağını protesto etmek amacıyla Mayıs 1998 yılında el ele tutuşmak suretiyle zincir oluşturma EL ELE eylemi, yine "Beyaz Yürüyüş" olarak bilinen tıp fakültelerindeki başörtüsü yasağını protesto için İstanbul'dan Ankara'ya tıp fakültesi öğrencilerinin beyaz önlükleri ile yürüme eylemi, "Halkı Askerlikten Soğutma" suçunu düzenleyen Türk Ceza Kanunu'nun 318. Maddesinin ve zorunlu askerliği kaldırılması için Çağlayan adliyesi önünde askerlikten soğutma suçu kapsamına girebilecek "Askere gitmeyin çünkü..." ile başlayan ve daha sonra kitaplaştırılan eylem ve yine Taksim Gezi Parkında idarece yapılmak istenen Topçu Kışlası ve Alışveriş Merkezine karşı yerel halkın ilk günlerdeki direnci sivil itaatsizlik eylemleridir.

Sivil İtaatsizliğin Meşruluğu

Sivil İtaatsizlik, doğrudan devletin egemenlik alanına ilişkin bir hareket olması nedeniyle pozitif bir düzenleme olarak kanunlarda yer verilmesi devletlerce kabul edilemez. Dolayısı ile kanuni meşruiyetinden bahsedemeyiz, ancak toplumun inanç değerlerine, hak-adalet-özgürlük anlayışına ve kamu vicdanına dayanması anlamında hukuki meşruiyetinden bahsedebiliriz. Dinamik bir özelliğe sahip devlet faaliyetlerinin haksız ve kamu tarafından kabul edilmez olanlarına karşı her an ortaya çıkabilecek bir dinamizm ruhuna sahip sivil itaatsizlik meşruiyetini yasalardan alması mümkün değildir. Bizatihi haksızlığın doğurduğu sorumluluk yüklü bir özgürlüktür.

Sonuç

Bugünün devletleri adeta "Ey Tanrı sen göklerde sessiz ve sakince hükümranlığını sürdür, yeryüzünü yönetmek bizim hakkımız, göklerin tanrısı sen, yeryüzünün tanrısı biziz" demektedirler. Günümüzün devletleri Yunan mitolojisindeki tanrılar gibi Allah'ın iktidarında gözleri var. İnsanlara ve tüm iyi şeylere düşmanlık ediyorlar. Şeriatî'nin belirttiği üzere Yunan Mitolojisinde tanrılar yaratıcı değil; dünyanın hükümran ve hükümdarları ve tabiatın sembolleri olarak insanla rekabet ve

mücadele halindedir. İnsanları daima kendilerine ibadet ve teslimiyete çağırırlar. İnsanların başkaldırısı burada yaratıcıya karşı değil, bilakis tabiatın sembollerine ve hükümlerine yani bu dünyanın güçlerine karşıdır.

Yunan mitolojisinde Zeus, başka bir insan yaratmak için insan ırkını yok etmeyi düşünüyor. İnsanı mağaraların karanlık köşelerinde duymaz ve görmez bir halde yaşamaya mahkûm ediyorken, Prometheus bu durumdan rahatsız oluyor ve isyan ediyor; tanrılardan bilgi, aşk, uygarlık ve yaratıcılık ateşini alıyor ve insana veriyor. Zeus'a rağmen insanın bekasını sağlıyor. Zeus, Prometheus'un bu isyanını cezazsız bırakmıyor ve onun Kafkas dağlarına hapsedilmesini emrediyor; Kafkas dağlarında Prometheus'un cezası zincir, akbaba ve yalnızlıktır. Akbaba her gün yeniden oluşan Prometheus'un karaciğerini kemirmektedir. Dünyanın hükümlerini ve hükümdarları yani devletleri de her koşulda insandan itaat bekler. Mutlak itaat gösterilmediğinde, tıpkı mitolojik karakter Prometheus gibi çeşitli cezalara maruz bırakılır.

Arkadaşlar bu topraklarda yaşayan bizler de itaat kültürü ile yetiştirildik, ailede, okulda, sokakta; evde, işte, tatilde; sevgide, nefrette, merhamette. Her koşulda itaat edeceksin diyen toplumsal bir atmosfer içindeyiz. E.A Rauter, "Düzene Uygun Kafalar Nasıl Oluşturulur" kitabına şöyle başlıyor: "Okulda insanlar imal edilir. İnsan yapma olayına eğitim denir. Aile çevresi, sinema televizyon, tiyatro, radyo gazeteler, kitaplar ve afişler de bir anlamda okuldur. Nesnelere araçla yapılır. İnsan yapma aracı ise bilgidir... Bize verilen bilgiler, kafamızın içinde yargı ve kanaatlere dönüşür. Yargı ve kanaatler, davranışlarımızı yöneten işleyişin gerekli birer parçasıdır." Bu bağlamda bu gerçekliği sorgulayıp üzerimizden atmadığımız müddetçe, zihinsel, ahlaksal ve karakteristik özellikler olarak devletin bir imalatı olduğumuzu söyleyebiliriz. Zira hepimiz zorunlu eğitimden geçtik. Zorunlu eğitim tarihçesine bir örnekle değinirsek. Prusya'da modern eğitim 1819 yılında beş amacı gerçekleştirmek için zorunlu haline getirilmiş olduğunu okuyoruz. Bu amaçlar:

- Ordulara itaatkâr askerler,
- Maden ocaklarında çalıştırılmak üzere itaatkâr işçiler,

- Hükümetlere azami düzeyde tabi olacak sivil hizmetliler,
- Endüstriyel yapıların hizmetinde çalışacak memurlar,
- Kritik konu ve sorunlarda birbirine yakın düşünen vatandaşlar yetiştirmek

Türkiye'de de durum bundan hiç farklı değil. Türkiye'de insanlar devlete koşulsuz itaat ile bağlı yaşamaktalar. Dünyaya, devlete bakış açımızı belirleyen olgular, olaylar, ölçütler nedir? Düşündüklerimizin, ileri sürdüğlerimizin kaynağı nedir?

Birçoğunuz okumuştur Sophokles'in Antigone adlı eserini. Eserde Antigone kralın koyduğu yasaya karşı çıktığında kral O'na bunu neden yaptığını soruyor. Antigone cevap olarak "Sen Zeus değilsin" diyor. [Burada doğal hukuk - pozitif hukuk çatışmasını görüyoruz. Doğal hukuk olması gereken hukuk daha çok dinin yasaları gibiyken, pozitif hukuk devletlerin, yönetimlerin sonradan ortaya koyduğu hukuktur.] Yine Antigone ile kız kardeşi tartışırken, kız kardeşi Antigone'a "sen kralın (pozitif hukuk) yasalarına karşı mı çıkıyorsun?" diye soruyor. Antigone ise ölüyü gömdürmek doğal hukuka aykırıdır diyor.

Devlete koşulsuz itaat etmek mi gerekir? İstisna tutacağımız hiçbir nokta yok mu? İtaatın sınırları nedir?

Bizler [en azından bu derste bulunanlar olarak] Müslümanız. Müslüman, Allah'a teslim olmandır. Allah'tan başka hiç kimseye koşulsuz itaat etmemek üzere teslim olmuştur. Dünyevi otoritelere elbette tümünden reddiyeci değiliz. Bu konuda ölçülerimiz var. Hükümeti altında olduklarımızın hukukun sınırlarını aşmadığı müddetçe onlara uyarız. Hukukun sınırlarını tanımadığı takdirde onlara itaatimiz söz konusu olmamalı. Bu itaat etmeme tümel de olabilir tekil olarak sınırın aşıldığı konuya has da olabilir. [Hak, hukuk derken insanın Allah ile insanın insan ile ve insanın eşya ile olan ilişkilerini düzenleyen ve Allahın lütuf olarak bizlere bahsettiği hak, hukuktan bahsediyoruz.] Herkesin yaşama hakkı olduğuna ilişkin hukuk kuralını modern ve pozitif bir düzenleme olarak değil, Allahın insanlara verdiği kadim bir hak olarak gördüğümüz için haksız olarak bir insanın canına kastedenin, Allahın, aşma dediği sınırları aştığına ina-

nırız. “Yaratana isyan konusunda, yaratılana itaat yoktur.” Peki devlet acaba modern yöntemlerle yaratana isyan niteliği olan itaatler istiyor olabilir mi?

Aktivistler devleti çoğunlukla eleştirir. Biz de eleştiriyoruz bir yanlışlık gördüğümüz her yerde. Bizden olanların veya ötekının haklarının ihlal edilmemesinin teminatı olmaya çalışırız. Adaletin ayakta tutulması gerekiyor ve buna şahit olmak gerekiyor. Devleti eleştirmek, onun haksız ve Allah’a isyan içerikli yasalarına, politikalarına muhalefet etmek, bu düzenlemeleri ihlal etmek devlete zarar vermez. “Emre itaat iyilikle emredildikçedir” hadisi bizim için yol göstericidir.

Dosdoyevski’nin *Suç ve Ceza*’sında şöyle geçiyor: “Suç karşısında kimler sorumludur? Mazluma yardıma kalkmayan bütün eller bu suça bulaşmıştır; sadece cinayeti işleyen suçlu değil, ek olarak suç karşısında susan herkes suça bulaşmıştır.”

İslâm toplumun/halkın sorunlarıyla ilgilenmeyi ve bunları gidermeye çalışmayı vazgeçebileceğimiz bir hak veya kaçabileceğimiz bir sorumluluk olarak değil “iyiliği emir ve kötülükten alkoyma” düsturuyula toplumsal bir farz olarak biz Müslümanların üzerine yüklemiştir. Bu sorumluluğa ilişkin hadis ve ayetler:

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü menden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir(3/104)” “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten men eder ve Allah’a inanırsınız(3/110)”

“Kim kötü ve çirkin bir iş görürse onu eliyle düzeltsin; eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin; buna gücü yetmezse, kalben karşı koysun. Bu imanın en zayıf derecesidir.”

Kötülük, haksızlık karşısında el, dil veya kalbimizden birinin harekete geçmesi gerekiyor. Hiçbir şey olmamış gibi davranamayız. Buradaki yükümlülük imkâna göre değişiyor. “Hiçbir şey olmamış gibi davranmak, taşlara mahsus bir davranış şeklidir”. (İbrahim Tenekeci)

“Kıyamet günü bütün insanları önderleriyle çağıracağız(17/71)” ayeti de toplumu meydana getiren bireylerin siyâsî bilinç düzeyinin geliştirilmesi ve vatandaşın, yöneticilere

verdiği desteğin sorumluluğunu taşıdıklarını ima eder. Siyasî gücün toplumun ve insanlığın zararına kullanılması, hak ve özgürlüklerin ihlal edilmemesi için insanlar, çeşitli yollarla katılım ve denetim haklarını kullanmalıdır. Zalim sultanın yanında gerçeği söylemenin önemli bir cihat sayılması sadece özgürlük ortamında değil, despotizmin yürürlükte olduğu dönemlerde de siyasî iktidara yönelik ve ahlâkî değerlere dayanan eleştirilerin en başta gelen erdemlerden olduğuna işaret eder.

Sivil itaatsizlik, kamu vicdanına çağrı olma yönüyle, iyiliği emir ve kötülükten yasaklama ilkesinin bazı durumlarda etkin bir pratiğine dönüşmektedir. Kötülükten sakındırma, ifade özgürlüğü ve gösteri gibi temel hakların kullanılmasını yoluyla olabildiği gibi bu hakların devlet tarafından tanınmadığı durumlarda da bir yasa ihlali biçiminde olur. İslâm’da meşruluğu belirleyen yasanın kendisi olmadığından, konulan bir yasanın ya da yasa yerine geçen bir politikanın gayri meşru olabileceği kabul edilir. İyiliği emir, yasallaşmış bir haksızlığa karşı çıkılmasını da gerektirir. Ancak ‘zarar verme, zarar görme’ ve ‘zararla mukabele’nin reddedilmesi sebebiyle, karşı çıkış, daha büyük ve daha başka zararlara yol açmayan şiddet-dışı bir yolla olmalıdır. Bu yol ise “sivil itaatsizlik”tir.

Siyasal iktidarın varlık nedeni, iyiliği emir ve kötülükten nehy ilkesinin yaptırımlarla gerçekleştirilmesidir ve aynı ilke, hukuk ve adaletten ayrılan iktidara karşı da kullanılır. Kamu vicdanına çağrı anlamı taşıması yönüyle sivil itaatsizlik, adil ve ölçülü davranmanın gereği olarak, siyasî iktidara karşı iyiliği emir konusunda izlenecek ilk adımlardan biridir.

Çeşitli baskılar yoluyla zulme uğrayabilir ve bir paradoks olarak mazlum ve zalim sıfatını aynı anda taşıyabiliriz. Hz. Ali bu hususu şöyle ifade ediyor: “Toplumda zulmün meydana gelmesi için iki kişi birbiriyle işbirliği yapar. Zalim ve mazlum”.

Zulme karşı kayıtsızlık bir nevi onursuzluktur. Haksızlıklara kayıtsız kalmamak ise hem insani hem İslâmî sorumluluğumuzdur. Ve bu sorumluluk hali Allah’a karşı sorumluluğumuzun gereğidir. Gandhi tek başına doğru bir yolu, herkesin gittiği haksız yola tercih ettiğini söylemişti.

Frank Capra’nın “It’s a Wonderful Life”

(Şahane Hayat) filmini izleyenleriniz varsa hatırlayacaktır: James Stewart, hayatta hiçbir şey başaramadığını hisseden ve intihar etmeyi düşünerek bir köprüye çıkan George Bailey adlı bir karakteri canlandırır. Bu sırada, aniden bir melek belirir ve Baile'ye, eğer o hiç doğmamış olsaydı ve kasabadaki yaptıklarını yapmamış olsaydı kasabanın ve ailesinin ne kadar kötü bir durumda olacağını gösterir. filmin final sahnesinde. Dünyayı olumlu yönde değiştirdiğine inanan Stewart, adeta yeniden doğup yaşama dört elle sarılıyor.

Tekil bireyler olarak "haksızlığın karşısında durmamız bir şeyi değiştirmeyecektir" şeklindeki yanlış bir düşünce bizde de oluşabilir. Ancak temel sorumluluklarımızdan biri insanlar içinde iyi birer örnek olmaktır Dünyadaki kötülükleri bitiremeyebiliriz belki ama iyilikleri çoğaltabiliriz." (Sezai Karakoç) Tüm eşyanın ve varlıkların mutlak surette etkileşim içinde olduğu dünyamızda muhakkak surette küçük dokunuşların büyük etkiler yaratacak kadar güçlü olabileceğine inanmamız gerekir. Çünkü Hakkın yanında olan sarsılmaz kuvvetli bir dayanağa sahiptir.

Kaynakça

- TAŞKIN, Ahmet; Baskıya Karşı Direnme Hakkı, *TBB Dergisi* sayı 54, yıl 2004.
- İZZETBEGOVİÇALİ; *Doğu ve Batı Arasındaki İslâm*, Nehir Yayınları, İst: 1994.
- ŞERİATİ, Ali; *Medeniyet ve Modernizm*, Yeni Zaman Yayınları, 2. Baskı, 2003.
- ŞERİATİ, Ali, X, *Kendisi Olmayan İnsan*, Fecr Yayınları, Ankara: 2010.
- SCHİLK, Bernhard; *Okuyucu*, İst: İletişim Yayınları 11. Baskı 2015.
- VATANDAŞ, Celalettin; *H. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti*, İst: Pınar Yayınları, 9. Baskı 2014.
- SAİD, Edward; *Entelektüel*, İst: Ayrıntı Yay. 1995.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kur'an-ı Kerim Meali
- REMARGUE, Erich Maria; *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, İst: Everest Yayınları, 2. Baskı 2013.

Film: *Çağrı*, Yönetmen: Mustafa Akkad, Yıl: 1976.

Film: *Modern Zamanlar*, Yön: Charles Chaplin, Yıl: 1936.

Film: *Şahane Hayat*, Yön: Frank Capra, Yıl:1946. DOSTOYEVSKİ, Fyodor Mihailoviç; *Suç ve Ceza*, Kum Saati Yay. 1. Baskı, 2003.

CANDAN, Kadir-BİLGİN, Murat; *Sivil İtaatsizlik*, *Yasama Dergisi*, Sayı 19.

BALCI, Muharrem; *Aliya ve Arkadaşlarında Yol Haritası ve Gelecek Tasavvuru*, Hukuk Vakfı Sunumlar Serisi, İstanbul: Dünya Yayınları, 2010. http://www.muhamrembalci.com/yayinlarx.php?dosya_adi=8&kategori=kitaplar

BALCI, Muharrem; Hukukçu Kardeşlerime Hatırlatmalar, <http://muhamrembalci.com/yayinlar/konusmalar/135.pdf>

BALCI, Muharrem; Sivilleşme, Eğitimde Sivilleşme Çalıştayın'da yapılan konuşma, 26.06.2013. <http://muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/1.pdf>

GÜNER, Orhan Seyfi; *Sivil İtaatsizlik*, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, *Birikimler I*.

ARDOĞAN, Recep; İslâm Açısından Sivil İtaatsizliğin Teorik Temelleri, *Toplum Bilim Dergisi*, Ocak-Haziran 2011 sayısı.

ALGÜN, Tarık; *Efendiliğin Reddi*, Versus yayınları, 2. Baskı.

GÖNEN, Yakup; İnsan Haklarının Korunma Yöntemi Olarak Sivil İtaatsizlik, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, sayı 116, Ekim 2011.

BAUMAN, Zygmunt; *Modernite ve Holocaust*, Versus Yayınları, 1. Baskı 2007.